

MUHAMMED B. İSÂ et-TİRMİZÎ'NİN KİTÂBU'L-İLEL'İ

*Prof. Dr. Mücteba UĞUR**

SUNUŞ

Hicretin üçüncü asrı, ana hadis kaynaklarının ortaya çıktığı asır olduğundan hadisin “*altın çağı*” kabul edilir. Gerçekten el-Kutubu's-Sitte denilen altı hadis kitabı bu asrın ürünüdür.

el-Kutubu's-Sitte'den biri, Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Sevre et-Tirmizî'nin (209-279/824-892) *Sunenu't-Tirmizî* de denilen *el-Câmi'u's-Sahîh* isimli eseridir.

Gerek tertip metodu, gerekse hadis tenkidi bakımından diğerlerinden farklı ve gerçekten kullanışlı bir eser olan *Sunenu't-Tirmizî*'nin en son bölümü **Kitâbu'l-İlel**'dir. et-Tirmizî bu bölümde önce kitabına aldığı hadislerin özlü bir değerlendirmesini yapmıştır. Daha sonra ilk hadis tasnif edenlerden başlamak üzere Hadis Usulü ilminin bazı önemli konularına değinmiş; selef alimlerinden nakillerde bulunmuştur. Bunlara ek olarak kimi önemli konularda kendi görüşünü vermiştir. Nihayet eserinde sıkça kullandığı *hasen*, *ğarib* gibi hadis terimleri hakkında açıklamalar yapmıştır.

Ortada henüz sistematik bir hadis usulü kitabının olmadığı erken dönemlerde oluşup hadise ve hadis rivayetine verilen önemle pekişerek kurallaşan bu bilgiler daha sonraki alimlere kaynaklık etmiştir.

Öte yandan ilk hadis usulü kitabı sayılan *el-Muhaddisu'l-Fâsil*'m dördüncü hicrî asrın ilk yarısında; onu takip eden *Ulûmu'l-Hadîs*'in ise aynı asrın yaklaşık üçüncü çeyreği içinde yazılmış olabilecekleri varsayılır. Bu varsayım gözönünde

* Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

tutulursa daha önce tasnif edilmiş, *Sahih-i Muslim* mukaddimesi; İmam Şafi’î’nin *er-Risâlesi*; Ebu Dâvud’un *Ehli Mekke’ye Risalesi* ve Tirmizî’nin *Sünen*’ine eklediği *Kitâbu’l-İlel* bölümü gibi çalışmaların ne derece önemli oldukları açığa çıkar. Kaldı ki, anılan çalışmaların daha ziyade şifâhen nakledilen Hadis Metodolojisi bilgilerinin korunması açısından da yararlı oldukları kuşkusuzdur.

Sunenu’l-Tirmizî’nin *Kitâbu’l-İlel* bölümü, hem hadis tarihi hem de Hadis Usulü açılarından önemli bir bölüm olmasına rağmen üzerinde pek fazla durulmamıştır. Bunun nedeni, yukarıda anılan zaman dilimi içinde ve daha sonraki devirlerde müstakil Hadis Usulü kitaplarının tasnif edilmesi olmalıdır. *Sunenu’l-Tirmizî* üzerine ayrı çalışmalar yapıldığı halde söz konusu kısmın yalnızca Abdurrahman b. Ahmed, İbn Receb el-Hanbelî (736-795/1335-1392) tarafından ayrı bir kitap halinde şerhedilmesi de bunu gösterir.

Sunenu’l-Tirmizî Türkçeye çevrilip yayınlandığı halde¹ *Kitâbu’l-İlel* kısmı, her nedense, bırakılmıştır.² Yaptığım araştırma ve soruşturmalarda bugüne kadar Türkçeye tercüme edilip yayınlandığına dair herhangi bir bilgiye rastlamadım.³

Hadis ilminin acizâne bir hizmetçisi olarak böylesine önemli bir çalışmanın Türkçeye çevrilerek meraklılarına ve ilim yolcularına sunulmamış olması, uzun süredir gayretime dokunuyordu. İçeriğini zaman zaman yüksek lisans ve doktora öğrencilerine anlattığımdan aramızda ünsiyet hasıl olan bu kıymetli çalışmayı Türkçeye çevirdim. Gerekli yerlerine bazı açıklamalar ekledim. Yer verdiği konular için başlıklar koydum. Umarım genç hadiscilere ve ilim yolcularına faydalı olur.

Allah Sübhâneh, hadisi Hz. Peygamber (s.a)’den gelen bir emanet kabul ederek omuzlayıp gelecek nesillere taşıma gayreti içinde olanların yardımcısı olsun.

“...Hamdolsun Allah’a ki bizi hidayetiyle buna kavuşturdu. Eğer Allah, bize hidâyet etmeseydi, kendiliğimizden bunun yolunu bulmuş olmazdık...”

1 Yunus Emre Yayınları 2; 6 cilt. İstanbul ?

2 Yıllar önce *Sunenu’l-Tirmizî*’yi Türkçeye kazandırmakla cidden hayırlı ve yararlı bir hizmet vermiş olan Osman Zeki *Mollamehmetoğlu* (Soyyığıt)’in doktora yeterlik sınavında bunun sebebini sormuştum. Neden bir derya geçilmişti de sığ bir dere kıyısında kalınmıştı? Adı geçen, yayınevini acelesini mazeret olarak göstermişti. Bana kalırsa bu aşlamayacak bir engel değildi. Son cilt dizilirken dahi yapılabilirdi. Böyle iken niçin aceleye getirildi, Allah bilir.

3 Dr. Erdoğan Köycü, *Mizzî ve Hadis İlmindeki Yeri* konulu basılmamış doktora tezinde *Kitâbu’l-İlel*’i Türkçeye çevirdiğini, ancak yayınlama fırsatı bulamadığını söylüyor. Bu çevirinin müsveddelerini gördüm. İlim âlemine sunulabilecek bir çeviri olduğu kanısında değilim.

“...(Ey Rabbimiz), *Seni tenzih ederiz. Senin bize öğrettiklerinden başka bizim bir bilgimiz yok. Her şeyi hakkıyla bilen, hüküm ve hikmet sahibi olan şüphesiz Sensin Sen...*”⁴

KİTÂBU'L-İLEL

(1). Ebu İsa der: Bu kitapdaki bütün hadisler fakihlerin amel ettikleridir. Şu iki hadis dışında kimi hadisciler bunları kabul etmişlerdir.

1. Hz. Peygamber (s.)'in korku, sefer hali ve yağmur olmaksızın Medîne'de öğle ile ikindi; akşamla yatsı namazlarını birleştirerek kıldığına dair İbn Abbâs hadîsi;

2. Yine Hz. Peygamber (s.a)'in (huzuruna getirilen bir adam hakkında) “şarap içerse kırbaçlayın. Eğer dördüncü kez tekrar içerse öldürün” buyurduğuna dair rivayet.

Bu iki hadisin tüm illetlerini kitabımızda açıklamışızdır.

(2). Ebu İsa der: Bu kitapda zikrettiğimiz kaviller fakihlerin tercih ettikleridir. Bunlardan;

a. *Sufyânu's-Sevrî'nin Kavilleri*: Bunların çoğu bize, Muhammed b. Usmân el-Kûfi'nin Sufyân'dan Ubeydullah b. Mûsâ'nın tahdîsiyle rivayet ettikleridir. Bir kısmını bana Ebu'l-Fadl Mektûm İbnu'l-Abbâs et-Tirmizî tarafından Muhammed b. Yûsuf el-Firyâbî'nin Sufyân'dan gelen isnadıyla rivayet ettikleri oluşturur.

b. *Mâlik b. Enes'in Kavilleri*: Bunların çoğu bize İshâk b. Musa el-Ensarî'nin Ma'n b. İsa el-Kazzâz tarîkıyla Malik b. Enes'den tahdîs ettikleridir.

Bu kavillerden es-Savm (oruç) bablarına ait olanlar, bize Ebu Mus'ab el-Medennî'nin; bir kısmı da Musa b. Hizâm'ın Malik'ten naklettikleridir. Ebu Mus'ab ve Musa b. Hizâm İmam Malik'e ulaşan isnadlarında “*Haddesenâ Abdullah b. Mesleme el-Ka'nebi an Mâlik*” demişlerdir.

c. *Abdullah İbnu'l-Mubârek'in Kavilleri*: Hepsisi de Abdullah İbnu'l-Mubârek ashabından Ahmed b. Abdul'a'lâ'nın bize ondan naklettikleridir. İçlerinde bir kısmı, İbn Vehb Muhammed b. Muzâhim-İbnu'l-Mubârek; Ali İbnu'l-Hasen-İbnu'l-Mubârek; Abdân-Sufyân İbn Abdilmelik-İbnu'l-Mubârek; Habbân b. Musa-İbnu'l-

4 Alıntılar, A'râf Suresi 43. ve Bakara Suresi 32. ayet meallerinden yapılmıştır.

Mubârek; Vehb b. Zem'a-Fadâletu'n-Nesevî-Abdullah İbni'l-Mubârek isnadlarıyla rivayet edilmiş olanlardır. Ahmed b. Abdu'l-A'lâ'nın İbnu'l-Mubârek'ten gelen isnadlarda andıklarımızın dışında (başka) "müsellem" (kimlikleri ve ehliyetleri tesbit edilmiş) ravileri de vardır.

d. *eş-Şâfi'î'nin Kavilleri*: Bunların çoğunu bize eş-Şâfi'î'den el-Hasen b. Muhammed ez-Za'ferânî tahdis etti. Abdest ve namaza dair olanlarını ondan naklen bize tahdis eden Ebu'l-Velîd el-Mekkî'dir.

eş-Şâfi'î kavillerin bir kısmını ondan naklen bize Yûsuf b. Yahyâ el-Kuraşî el-Buveytî rivayet etmiştir. Bir diğer kısmını ise er-Rebî' b. Suleymân zikretmiştir. er-Rebî' bunlar için bize, yazarak icazet vermiştir.

e. *Ahmed b. Hanbel ve İshâk b. İbrâhîm'in Kavilleri*: Ahmed b. Hanbel ve İshâk b. İbrâhîm'in kavillerine gelince, bunlar -hac, diyetler ve hudûd (cezalar) dışında- bize her ikisinden İshâk b. Mansûr tarafından tahdis edilmiştir. Şu var ki ben bunların hiçbirini doğrudan İshâk b. Mansûr'dan işitmedim. Onları bana Ahmed b. Hanbel ve İshâk b. Mansûr'dan naklen Muhammed b. Musa el-Esam rivayet etti. İshâk b. İbrâhîm'in bazı kavillerini ise ondan Muhammed b. Eflah tahdis etmiştir. Bunları, "mevkûf"un yer aldığı Kitabda (Sünen'de) vechi üzere beyan ettik.

f. Hadislerdeki, hadis ravileri ile ilgili, tarihe dair zikredilen illetler, tarih kitaplarından çıkardıklarımızdır. Bunların çoğu Muhammed b. İsmâil el-Buhârî'nin görüşleridir. Her ne kadar bir kısmı Abdullah b. Abdurrahman ve Ebu Zur'a er-Razî'ye ait iseler de çoğunluğu Muhammed b. İsmail el-Buhârî'den gelenlerdir. Abdullah ve Ebu Zur'a'dan alınanlar oldukça azdır.

Ben ne Irak'ta, ne de Horasan'da hadis illetlerinin manasına, tarihe ve İsnad bilgisine Muhammed b. İsmail el-Buhârî'den daha fazla vakıf kimse bilmiyorum.

İlk Tasnif Sahipleri

(3). Ebu İsa der: Fakihlerin kavillerini ve hadis illetlerini bu kitapta beyan etmeye bizi şu sebep sevketti. Bize bunları sordular. Bir süre açıklama yapmadık. Sonradan, insanların faydalanacaklarını umduğumuz için isteneni yaptık.

Bir de hadis imamlarından birkaçı daha önce kimsenin yapmamış olduğu hadis kitabı tasnif etmeyi üstlendiler. Hişâm b. Hassân, Abdulmelik b. Abdilazîz b. Cu-reyc, Sa'id b. Ebî Arûbe, Malik b. Enes, Hammâd b. Seleme, Abdullah İbnu'l-Mubârek, Yahyâ b. Zekeriyâ b. Ebî Zâ'ide, el-Vekî' İbnu'l-Cerrâh, Abdurrahmân b. Mehdî ve diğer bazı ilim ve fazilet ehli bu imamlar arasında gelir. Herbiri (birek hadis eseri) tasnif etmişlerdir. Allah bunlar (ın tasnif ettikleri kitaplar)ı pek yararlı kıl-

di. Bundan dolayı biz de, müslümanlara yararlı olduklarından, onlara Allah katında kesilmeyen bir ecir niyaz ederiz. Bu eserleri tasnif edişleriyle öncülük etmişler, örnek olmuşlardır.

Hadis Ricâli Hakkında Konuşanlar

(4) Hadis ehlini anlamayan bazı anlayışsız kimseler onların “*ricâl*” (raviler) hakkındaki sözlerinden dolayı hadis ehlini ayıplamışlardır. Halbuki tâbi'in imamlarından birkaçının birçok hadis ricali hakkında konuştuklarını (onları tenkide tabi tuttuklarını) biliyoruz. Nitekim bunlardan el-Hasenu'l-Basrî ve Tâvûs b. Keysân, Ma'bed el-Cuhenî; Sa'id b. Cubeyr Talk b. Hubeyb; İbrâhim en-Neha'î ile Âmir eş-Şa'bî de el-Hârisu'l-A'ver hakkında konuşmuş (bunları cerhetmiş)lerdir. Eyyûb es-Sahtiyânî, Abdullah b. Avn, Suleymân et-Teymî, Şu'be İbnu'l-Haccâc, Sufyânus-Sevrî, Mâlik b. Enes, el-Evzâ'î, Abdullah İbnu'l-Mubârek, Yahyâ b. Sa'id el-Katân, el-Vekî' İbnu'l-Cerrâh Abdurrahmân b. Mehdî ve diğer bazı hadis alimlerinden de hadis ricali hakkında konuşarak zayıf olduklarını söyledikleri rivayet edilmiştir.

Ravileri Tenkitten Maksat

(5) Bize göre hadis imamlarını raviler hakkında konuşmaya sevkeden sebep, Allah daha iyi bilir, müslümanların hayrını gözetmekten başka bir şey değildir. Onların bu ravilere ta'n etmek veya (haklarında) dedikodu yapmak istedikleri zannonulmasın. Kanaatimizce onlar, yalnızca ravilerin (rivayetlerine güvenilemeyeceği) bilinsin diye zayıflıklarını açıklamak istemişlerdir. Çünkü bu imamların **zayıf** oldukları hükmünü verdikleri ravilerden bazıları **bid'at** ehlidirler. Bazıları hadiste yalan söylemekle itham edilmişlerdir. Bazıları ise çok hata yapan **gaflet** sahipleridir.

Bu sebeplerden dolayı hadis imamları, İslâm Dini'ne duyarlılıklarından böyle ravilerin hallerini tesbit etmek üzere, -din için şehâdet, hukuk ve mallar için şehadetten çok daha fazla hak olduğundan- açıklamışlardır.

Ebu İsâ der: Bana Muhammed b. İsmâ'il tahdis etti. Bize Yahya b. Sa'id el-Katân tahdisetti, dedi ki, bana babam tahdis edip şunları söyledi: Sufyân es-Sevrî'ye, Şu'be'ye, Sufyân b. Uyeyne'ye yalancılık ithamına maruz kalan veya zayıf bir raviyi sorup “*susayım mı, yoksa halini açıklayayım mı*” diye sordum. Hepsi de “*açıkla*” cevabını verdiler.

• Bize Muhammed b. Râfi' en-Neysâbü'rî tahdis etti. Bize Yahyâ b. Âdem tahdis ederek şunları söyledi: Ebu Bekr b. Ayyâş'a denildi ki, “*Bazı kimseler hadis meclisi düzenliyorlar. İşin ehli olmadıkları halde insanlar onların meclisine katılıyorlar, (ne dersin?)*” Yahyâ b. Âdem, dedi ki: Ebu Bekr b. Ayyâş bu soruya şu cevabı verdi: Bütün hadis meclisi düzenleyenlerin oturumlarına insanlar ve sünnet sa-

hibi olanlar katılırlar. Öldüğü zaman Allah onların adını yaşatır. Oysa **bid'at** sahibi olanın adı bile anılmaz.

İsnad

(6) ... Muhammed b. Sîrîn'den rivayet edildiğine göre demiştir ki: *"İlk zamanlar isnad sormuyorlardı. Ne vakit fitne vaki oldu, ehl-i sünnetten olanların hadisini alıp bid'at ehlinden olanlarinkini bırakmak için isnad sormaya başladılar."*

... Abdullâh İbnu'l-Mubârek şunları söylemiştir: *"Bana göre isnad dındendir. Eğer isnad olmasaydı, isteyen istediğini söylerdi. Böyle birine bunu sana kim tahdis etti, diye sorulsa apışıp kalır."*

... Hibbân b. Mûsâ haber vererek şöyle demiştir: Abdullah İbnu'l-Mubârek'e bir hadis soruldu. Şu cevabı verdi. *"Bu hadisin tuğla direklerle ihtiyacı var."*

Ebu İsâ der: İbnu'l-Mubârek bu sözülle hadisin isnadının zayıf olduğunu kasdetmiştir.

... Abdullah İbnu'l-Mubârek'ten, el-Hasen b. Amâra; el-Hasen b. Dînâr; İbrâhîm b. Muhammed el-Eslemî; Mukatil b. Suleymân; Usmânu'l-Burrî; Ravh b. Musâfir; Ebu Şeybe el-Vâsîfî; Amr b. Sâbit; Eyyûb b. Hût, Eyyûb b. Suveyd, Nadr b. Tarîf -ki, Ebu Cez'dir-; el-Hakem ve Habîbu'l-Hakem'in hadislerini terkettiği rivayet edilmiştir. Her ne kadar İbnu'l-Mubârek kitabının **rikak** bölümünde Habîb'den bir hadis rivayet etmişse de sonradan o hadisi terketmiş ve *"Habîb, bilmiyorum (kimdir, nasıldır)"* demiştir.

... Ahmed b. Abde der ki: Abdân'ı şunları söylerken duydum. Abdullah İbnu'l-Mubârek Bekr İbnu'l-Hureys'in hadislerini okur (tahdis eder) di. Son zamanlarında onun hadislerine gelince vaz geçer, okumazdı. Onları **müzâkere** bile etmez (veya anmaz) idi.

... Ahmed b. Hanbel şöyle demiştir: Bize İbn Vehb tahdis ederek dedi ki, Abdullah İbnu'l-Mubârek'e hadiste ithama maruz kalmış bir ravi ismi söylediler. *"Yol kesmek ondan hadis almaktan daha hayırlıdır"* dedi.

... Yezîd b. Hârûn *"Bir kimsenin Suleymân b. Amr en-Nehâ'î el-Kûfî'den hadis rivayet etmesi heval değildir"* demiştir.

... Ebû Yahyâ el-Himmânî demiştir ki, "Ebu Hanîfe'nin *"Cabir el-Cu'fî'den daha yalancı; Atâ b. Ebî Rabah'tan daha efdal birini görmedim"* dediğini işittim."

Ebu İsâ der: ...el-Vekî İbnu'l-Cerrâh'ın *"Kufeliler, Câbiru'l-Cu'fî olmasaydı hadissiz; Hammâd olmasaydı fıkhısız kalacaklardı"* dediğini duydum."

Cumanın Kimlere Farz Olduğuna Dair Hadis

(7) Ebu İsâ der: Ahmed İbnu'l-Hasen'i şöyle derken duydum: "Bizler Ahmed b. Hanbel'in yanında idik. *Derken üzerlerine Cuma namazı farz olan kimseleri andılar. Tâbi'lerden ve diğer bazı ilim ehlerinden kimi şeyler naklettiler.* Ben "o konuda Hz. Peygamber (s.)'den hadis gelmiştir" dedim. Ahmed b. Hanbel "Hz. Peygamber (s.)'den mi?!" diye sorunca da "evet" cevabını verdim."

- Bize Ahmed İbnu'l-Hasen rivayet etti. Bize Haccâc b. Nusayr tahdîs eyledi. el-Mubârek b. Abbâd'ın Abdullâh b. Saîd el-Makburî, babası, Ebu Hureyre isnadıyla rivayet ettiklerine göre Hz. Peygamber (s.) "*Cuma namazı, gecenin çoluk-çocuğu yanına sığdırdığı herkes üzerine farzdır*" buyurdu.

Ahmed İbnu'l-Hasen dedi ki, bunun üzerine Ahmed b. Hanbel kızdı ve iki kez "*Rabbine tevbe istiğfar et! Rabbine tevbe ve istiğfar et*" diye bağırdı.¹

- Ebu İsâ der: Ahmed b. Hanbel, hadisi isnadının zayıf olduğundan ötürü Hz. Peygamber (s.)'den (gelen bir rivayet olarak) tasdik etmemiştir. Şunun için böyle yapmıştır: Bu rivayeti Hz. Peygamber (s.)'den gelen bir hadis olarak bilmemektedir. Nitekim Haccâc b. Nusayr hadiste zayıf olmakla cerhedilmiştir. Abdullâh b. Sa'îd el-Makburî'ye gelince, Yahyâ b. Sa'îd el-Kattân hadiste çok zayıf olduğunu söylemiştir.

- Ebu İsâ devam eder: Buna göre Abdullah b. Sa'îd el-Makburî'den hadis rivayet edenlerin tümü ya yalan ithamına maruz kalan; ya da **gafleti** ve rivayette fazla hata yapması nedeniyle zayıf olduğuna hükmedilen ravilerdir. Bahse konu rivayet de sadece Abdullan b. Sa'îd el-Makburî'nin rivayeti olarak biliniyor. O nedenle Cuma namazı'nın (kadın-erkek tüm müslümanlara farz olduğu konusunda)da hüccet olamaz.

Kuşkusuz, hadis imamlarının çoğu, zayıf ravilerden hadis rivayet etmişlerdir. Ancak hallerini insanlara açıklamışlardır.

- ... Bize Ya'lâ b. Ubeyd tahdîs edip şöyle dedi: Sufyân es-Sevrî bize (bir gün) "*el-Kelbi'den sakın (rivayetlerini almayın)*" dedi. Kendisine "*(sen böyle diyorsun) ama ondan rivayette bulunuyorsun*" dediler. Bunun üzerine Sufyân "*Ben onun doğrusunu da yalanını da biliyorum*" cevabını verdi.

¹ et-Tirmizî, bu rivayeti bir yerde "**ruviye an Ebî Hureyre**" (Ebu Hureyre'den rivayet olunmuştur) temrîz sığasıyla nakletmiş (Salat, Cumu 360; r. 501); başka bir yerde de Ahmed İbnu'l-Hasen'in anlatımıyla vermiştir (aynı yer, r.502). İkinci nakilde "Bu konuda Ahmed b. Hanbel Hz. Peygamber (s.)'den hiçbir şey anmadı. Bunun üzerine ben "konuya dair Ebu Hureyre'den, Hz. Peygamber'den rivayet edilen hadis var, dedim" ziyadesi mevcuttur.

• Ebu İsmâ der: Bize Muhammed b. İsmâ'il tahdîs etti. ...Ebu Avâne şunları söylemiştir. "*el-Hasenu'l-Basrî öldüğü zaman sözlerini elde etme arzusu duydum. As-hâbından araştırdım; Ebân b. Ebî Ayyâş'ta buldum. Ebân bana el-Hasenu'l-Basrî'den naklen kıraat yoluyla hepsini rivayet etti. Böyle iken Ebân'dan bir şey rivayet etmeyi helal görmem.*"

• Ebu İsmâ devam eder: Ebân b. Ebî Ayyâş'tan -Ebu Avâne ve başka alimlerin vasfettikleri **zayıflık** ve **gaflet** halleri bulursa da- birçok hadis imamı rivayette bulunmuşlardır. Buna göre artık **sika** ravilerin insanlardan her rivayet ettiklerine itibar etme. Çünkü İbn Sîrîn'den şöyle dediği rivayet olunuyor: "*Bir kimse bana hadis rivayet ediyor. Ben onu ithâm etmiyorum ama üstündeki raviyi ithâm ediyorum.*"

...İbrâhîm en-Neha'î -İbn Mes'ûd isnadıyla- Hz. Peygamber (s.)'in vitir namazında rükû'a varmadan önce kunut duası okuduğunu birçokları rivayet etmişlerdir. Nitekim Ebân b. Ebî Ayyâş da İbrâhîm en-Neha'î'den, o Alkame'den, o da Abdullâh b. Mes'ûd'dan Allah Resûlü (s.)'in vitir namazında kunutunu rükûdan önce yaptığını rivayet etmiştir. Sufyân es-Sevrî de Ebân'dan böyle rivayet etmiştir. Yine kimi alimler bu isnadla Ebân'dan böyle rivayette bulunmuşlardır. Bu rivayette şöyle bir ziyade vardır: Abdullâh b. Mes'ûd dedi ki: Bana annem² haber verdi ki geceyi Hz. Peygamber (s.)'in yanında geçirmiş. Allah Resulü (s.)'nün vitir namazını kılar-ken rükuya varmazdan önce kunut yaptığını görmüş.

• Ebu İsmâ der: Ebân b. Ebî Ayyâş, her ne kadar ibadet ve ictihadla nitelenmiş ise de hadiste hali işte budur. Ve pek çok ravi hıfz sahibidirler. Ama öyleleri vardır, kendisi salih olsa bile, ne şahitliği doğru dürtüst yapabilirler; ne de hadis hıfzedebilirler.

Buna göre, hadiste yalan söylemekle itham edilenlerin veya gaflet sahibi olanların tümü (rivayetlerinde) çok hata yaparlar. O nedenle hadis ilminde ehil imamların tercihleri, böylelerinden rivayetle meşgul olunmamasıdır. Bilmez misin, Abdullâh İbnu'l-Mubârek bir kısım ilim ehlinde hadis rivayet etmiş; ancak durumları açığa çıkınca onlardan rivayeti terketmiştir.

• Bana Mûsâ b. Hizâm haber verdi. Dedi ki, Sâlih b. Abdullâh'ın şöyle dediği-ni duydum. Biz (bir keresinde) Ebu Mukatil es-Semerkanî'nin meclisindeydik. Derken Avn b. Ebî Şeddâd'dan Lokman'ın (oğluna) vasiyyeti; Sa'îd b. Cubeyr'in öldürülmesi konusunda rivayet etmiş olduğu uzun hadisler **ve benzeri haberler** rivayet etmeye başladı. Bunun üzerine Ebu Mukatil'in yeğeni, "*Amca, dedi; Hadde-*

2 Hz. Peygamber (s.)'in eşlerinden birini kastediyor.

senâ Avn, deme. Zira bunları ondan işitmiş değilsin." Ebu Mukatil buna "evladım" diye cevap verdi; "bunlar güzel sözler."

Hıfz Yönünden Tenkit

(8) Bazı hadisciler ilim ehlinden önde gelen bir grubu cehretmişler ve **hıfz**ları (hadis ezberleme) yönünden zayıf olduklarına hükmetmişlerdir. Halbuki başka hadis imamları, her ne kadar bazı rivayetlerinde vehme düşmüş olsalar bile, onların **celalet** (yücelik) ve **sadakat** (doğruluk)larıyla **sika** olduklarını söylemişlerdir. Nitekim Yahyâ b. Sa'îd el-Kattân Muhammed b. Amr'ı cerhetmiş, sonra da ondan rivayette bulunmuştur.

• Bize Ebubekr Abdulkuddûs b. Muhammed el-Attâr el-Basrî tahdîs etti. Ali İbnu'l-Medîni bize tahdis ederek dedi ki: Yahyâ b. Sa'îd el-Kattân'a Muhammed b. Amr b. Alkame'yi sordum. Bana "onu temize çıkarmak mı istiyorsun; yoksa hakkında titiz olmayı mı?" diye sordu. Ali, "Hayır, temize çıkarmak olmaz. Ben titiz olmayı isterim." dedi. "O senin istediğin kimselerden değil." diye ekledi. O, bizim şeyhlerimiz Ebu Seleme ve Yahyâ b. Abdurahmân b. Hâtıbdır derdi.

• Yahyâ b. Sa'îd el-Kattân "Mâlik b. Enes'e Muhammed b. Amr'ı sordum. Ona dair benim söylediklerimin benzerini söyledi." demiştir.

• Ali İbnu'l-Medîni demiştir ki "Muhammed b. Amr, mertebe itibariyle Suheyl b. Ebî Sâlih'ten daha yüksektir. Bana göre o Abdurrahmân b. Harmele'nin de üstündedir!" demiştir. Ali İbnu'l-Medîni "Yahyâ'nın bu sözü üzerine ona "Abdurrahmân b. Harmele hakkında ne dersin?" diye sordum. "Ona telkin etmek³ isteseydim, yapardım" diye cevapladı. Ben "telkin kabul eder miydi?" diye sorunca da "evet, ederdi" karşılığını verdi.

• Ali İbnu'l-Medîni, "Yâhya b. Sa'îd el-Kattân Şerik'ten, Ebu Bekr b. Ayyâş'tan, Rebi b. Subeyh'ten ve el-Mubârek b. Fedâle'den hiçbir rivayette bulunmamıştır" demiştir.

• Ebu İsâ der: Yahyâ b. Sa'îd el-Kattân adları geçen ravilerden rivayeti teketmişse de, onları hadiste yalan söylemekle itham ettiğinden değil, hıfz halleri yüzünden terketmiştir. Ondan rivayet edildiğine göre, hıfzından bir kez şöyle, bir kez böyle rivayet eden; bir rivayet üzerinde sebatı olmayan bir ravi gördüğü zaman rivayeti terkederdi. Oysa onun terkettiği ravilerden Abdullah İbnu'l-Mubârek, el-Veki' İb-

3 Hadis telkini için bizim *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*'nde yeterli bilgi vardır.

nu'l-Cerrâh, Abdurrahmân b. Mehdî ve diğer bazı hadis imamları rivayette bulunmuşlardır.

• Ebu İsa der: Bazı hadis imamları Suheyl b. Ebî Sâlih, Muhammed b. İshâk, Hammâd b. Seleme ve Muhammed b. Aclân'ı aynı şekilde cerhetmişlerdir.

Bunlar gibi imamlar onları sadece rivayet ettikleri bazı hadislerde **hıfzlarının** kötü oluşu nedeniyle cerhetmişlerdir. Halbuki hadis imamları o ravilerden rivayette bulunmuşlardır.

...Sufyân b. Uyeyne “*Biz Suheyl b. Ebî Sâlih'i hadiste sebt (sağlam) sayardık*” demiştir.

...Yine Sufyân b. Uyeyne “*Muhammed b. Aclân hadiste sikadır; me'mundur*” demiştir.

• Ebu İsa der: Kanaatimizce Yahyâ b. Sa'îd el-Kattân Muhammed b. Aclân'ı Sa'îdu'l-Makburî'den rivayeti yüzünden cerhetmiştir. ... Yahyâ b. Sa'îd dedi ki, Muhammed b. Aclân, “Sa'îd el-Makburî'nin hadislerinden bir kısmı **Sa'îd -an Ebû Hureyre**; bir kısmı da **Sa'îd -an Raculî- an Ebî Hureyre** isnadıdır. Ben bu rivayetleri karıştırdım. Hepsini **Sa'îd-an Ebi Hureyre** isnadına çevirdim. Bize kalırsa Yahyâ, İbn Aclân'ı sırf bundan dolayı cerhetmiştir. Bununla beraber Yahyâ İbn Aclân'dan pek çok hadis rivayet etmiştir.

• Ebu İsa der: Aynı şekilde İbn Ebî Leylâ'yı cerhedenler onu, başka değil, yalnızca hıfzı yönünden cerhetmişlerdir. Ali İbnü'l-Medînî demiştir ki, Yahyâ b. Saîd el-Kattân; “Şu'be, İbn Ebî Leylâ'dan **-Kardeşi İsa- Abdurrahmân b. Ebî Leylâ - Ebû Eyyub- Hz. Peygamber** (s.) isnadıyla aksırmaya dair bir hadis rivayet etti. Sonradan İbn Ebî Leylâ'ya mülaki oldum. Bu kez aynı hadisi **Kardeşi İsa b. Ebî Leyla - Ali - Hz. Peygamber** (s.) isnadıyla nakletti.

• Ebu İsa der: İbn Ebî Leylâ'dan buna benzer başka şeyler de rivayet edilmiştir. O bir hadisi bir kere şöyle; bir kere böyle -yani değişik isnadla- rivayet ederdi. Bu ise yalnızca hıfzından ileri geliyordu. Şu da var ki, geçmiş ilim ehlinin çoğu hadisleri yazmıyorlardı. Yazarlar ancak **semâ**'dan sonra kendileri için yazarlardı.

• Ahmed İbnü'l-Hasen'i işittim, diyordu ki, Ahmed b. Hanbel'in İbn Ebî Leylâ'nın hadisleri (dini konularda) hüccet yapılamaz” dediğini duydum.

• Bunun gibi, ilim ehlinden Mücâlid b. Sa'îd, Abdullâh b. Lehî'a ve kimi başka ravileri cerhedenler, onları da yalnızca hıfzları ve çok hata yapmaları yönünden cerhetmişlerdir. Oysa birçok hadis imamı bunlardan hadis rivayet etmiştir. Böyle cer-

hedilen ravilerden biri, bir hadiste **infirâd** etmiş (rivayetinde tek kalmış) ise **mütâ-bi'i** de yoksa (o hadis) hüccet olamaz. Nitekim Ahmed b. Hanbel, "İbn Ebî Leylâ (hadisleri) hüccet olamaz" derken, bir şey (in rivayetin) de tek kalmasını kasdetmiştir.

• Bunun en kötüsü, ravi isnadı ezberlemediği takdirdedir. Bunun sonucu olarak isnada ilave yapar; noksanlık verir. İsnadda değişiklik yapar veya manasını değiştiren şeyler getirir. İsnadı dosdoğru vermek ve ezberlemekle birlikte (hadisin) lafzını değiştirenlere gelince, kuşkusuz bu, manayı değiştirmedikçe ilim ehli nazarında çokça olan bir şeydir.

Mana ile Rivayet

(9) ...Vâsile İbnu'l-Eska'dan rivayet edildiğine göre "Biz size hadisleri manasıyla rivayet edersek sizlere yeter" demiştir.

• ...Muhammed b. Sîrîn'den rivayet edilmiştir. Şunları söylemiştir: "Ben on kişiden hadis işitirdim. Rivayet ettiğim hadislerin lafızları farklıdır ama manâ birdir."

• ...İbn Avn'dan rivayet edildiğine göre "İbrâhîm en-Neha'î; el-Hasenu'l-Basrî ve eş-Şa'bî hadisi manasıyla sevkederdiler. Oysa el-Kasım b. Muhammed, Muhammed b. Sîrîn ve Recâ b. Hayve harfî harfine tekrar ederlerdi" demiştir.

• ...Asımu'l-Ahvel'den nakledilmiştir. Demiştir ki, Ebu Osmân en-Nehdî'ye "bize hadis rivayet ediyorsun. Daha sonra onu (ilk) rivayet ettiğinden başka şekilde naklediyorsun." dedim. "İlk işittiğini al" dedi.

• ...el-Hasen'den rivayet edilmiştir. Şöyle demiştir: "Eğer (rivayette) manayı doğru ifade etmişsen bu sana yeterlidir."

• ...Seyf -ki ibn Suleymân'dır- şöyle demiştir, Mücâhid'i "İstersen hadisi noksanlaştır. Ama asla fazlalık ekleme" dediğini duydum.

• Bize Ebu Ammâr el-Huseyn b. Hureys tahdîs etti. Zeyd b. Hubâb, birinden naklederek o kişinin şunları söylediğini bize haber verdi. Sufyan bir gün çıka geldi ve "Ben size, eğer tüm işittiklerimi rivayet ediyorum dersem, beni onaylamayın. (Rivayet ettiklerim) sadece manadır" dedi.

• Bize el-Hasen b. Hureys haber verdi. Dedi ki, el-Veki İbnu'l-Cerrâh'ı "mana geniş olmasaydı, hiç şüphe yok, insanlar helak olurlardı" dediğini işittim.

• Ebu İsa der: İlim ehli ancak **hıfz**, **itkan** sahibi olmak ve hadis işitme hususunda **tesebbüt** (sağlamlık) göstermekle saygınlık kazanmışlardır. Ancak hadis imam-

larının büyük bir kısmı, hıfz nitelikleri tam olmakla birlikte (rivayetlerinde) hata ve yanlışlık yapmaktan kurtulamamışlardır.

• Amâre b. Ka'ka'dan rivayet edilmiştir. demiştir ki, İbrâhîm en-Neha'î bana şöyle dedi: “Bana hadis rivayet ettiğinde Ebu Zer'a b. Amr b. Cerîr'den et. Çünkü o bana bir keresinde bir hadis rivayet etti. Yıllar sonra aynı hadisi sordum. Bir harfini bile değiştirme(den aynen) rivayet etti.”

• Mansûr'dan rivayet edildiğine göre şunları söylemiştir: İbrâhîm'e, Sâlim b. Ebi'l-Ca'd'ın hadiste senden daha üstün olmasının sebebi nedir? diye sordum. “O, hadisleri yazardı (da ondan)” diye cevap verdi.

• Abdülmelik b. Umeyr, “kuşkusuz ben hadis rivayet ederim ama bir harfini bile noksan bırakmam” demiştir.

• Katâde “Kulaklarım işittiği bir şeyi kalbim bellemiştir.” demiştir.

Amr b. Dînâr'dan şunları söylediği rivayet olunmuştur: “Ben ez-Zuhrî kadar hadis metinlerine dikkat eden birini görmedim.”

• Sufyân b. Uyeyne söylemiştir: Eyyûb es-Sahtiyânî “Ben ez-Zuhrî'den sonra Medinelilerin hadislerini en iyi bilen, Yahyâ b. Ebî Kesîr'den başka birini bilmiyorum.” dedi.

• Hammâd b. Zeyd dedi ki, “İbn Avn hadis rivayet ederdi. Ben Eyyûb es-Sahtiyânî'den onun rivayetine ters düşen bir rivayette bulunduğum zaman kendi rivayetini bırakırdı.” Ben de şöyle diyorum: “Onu, Muhammed b. Sîrîn'in hadislerini içimizde en iyi bilen Eyyûb es-Sahtiyânî'dir” derken işittim.”

• Ali b. Abdullah'tan: “Yahyâ b. Sa'îd el-Kattân'a “Hişâm ed-Destuvâ'î ile Mis'ar'dan hangisi hadiste daha sağlam (esbet)dir” diye sordum. “Mis'ar gibisini görmedim. Hadiste ravilerin en sağlamı Mis'ar'dır” diye cevap verdi.

• Ebu Velîd, “Hammâd b. Zeyd'in, “Şu'be hangi rivayette bana ters düşmüşse o rivayeti muhakkak terketmişimdir” dediğini duydum” demiştir.

...Yine Ebu'l-Velîd, “Hammâd b. Seleme bana “Eğer hadis (elde etmek) istersen Şu'be'ye sarıl” dedi” demiştir.

• ...Şu'be anlatmıştır: “Birinden bir tek hadis rivayet etsem onun yanına bir kereden fazla gitmişimdir. On hadis rivayet ettiğim şeyhe on defadan fazla gittim. Elli hadis rivayet ettiğime elliden; yüz hadis rivayet ettiğime ise yüz kereden fazla git-

mişimdir. Hayyân el-Bârikî bunun dışındadır. Ondan şu, şu hadisleri işittim. Sonradan tekrar yanına gittiğimde ölmüştü.”

- ...İbn Mehdî, “Şu’be hadiste mü’minlerin emiridir” derken duydum” demiştir.

- ...Ali b. Abdullah şöyle demiştir: “Yahyâ b. Sa’îd el-Kattân’ı şöyle derken duydum. “Hiç kimse bana (hadiste) Şu’be’den daha hoş gelmez. Bana göre kimse ona denk olamaz.” Bununla beraber Sufyân ona **muhâlefet** ederse Sufyân’ın kavlini alırım.” Ali (İbnu’l-Medîni) de şunları söylemiştir: “Yahyâ’ya “uzun hadisleri en iyi hıfzeden Şu’be midir yoksa Sufyân mıdır?” diye sordum. Şu cevabı verdi: “Uzun hadislerde Şu’be daha üstündür (**emerru**),” Yahyâ da “hadis ricâlini (râvierini); kimin kimden rivayette bulunduğunu en iyi bilen Şu’be idi. Sufyân’a gelince o daha çok *konuda hadise* sahipti.” demiştir.

- Bize Amr b. Ali rivayet etti. Dedi ki, “Abdurrahmân b. Mehdî’nin “Hadis imamları dörttür: Sufyânü’s-Sevrî; Mâlik b. Enes; el-Evzâ’î ve Hammâd b. Zeyd” dediğini duydum.”

- Bize Ebu Ammâr el-Huseyn b. Hureys tahdîs edip şöyle dedi. Vekî’in “Şu’be dedi ki, Sufyân hıfz yönünden benden daha kavidir (ahfazdır; hadisleri benden daha iyi ezberler). Bana bir şeyten herhangi bir şey rivayet ettiğinde, gidip o şeyhe ne zaman sorduysam onun bana rivayet ettiği gibi olduğunu gördüm” dediğini duydum. İshâk b. Mûsâ el-Ensârî’yi de işittim. “Ma’n b. İsâ el-Kazzâz, işittiğime göre şöyle diyordu: “Mâlik b. Enes, Resulullâh (s.)’in hadislerinin “ye”sinde ve “te”sinde sıkı, diyordu.”

...Medîne Kadısı İbrâhîm b. Abdullah b. Kureym el-Ensârî şöyle demiştir: “Mâlik b. Enes (bir gün) Ebu Hâzîm’e uğradı. Ebu Hâzîm oturmaktaydı. Mâlik yanından geçti. Niye oturmadın? diye sordular. “Oturacak yer bulamadım. Hz. Peygamber (s.)’in hadisini ayakta almak da hoşuma gitmedi. Ondan oturmadım” cevabını verdi.

- ...Yahyâ b. Sa’îd, “**Mâlik -an Sa’îd İbni’l-Museyyeb** isnadı, **Sufyânü’s-Sevrî -an İbrâhîm en-Neha’î** isnadından daha çok hoşuma gider” demiştir.

- Yine Yahyâ şunları söylemiştir: “Hadisçiler arasında hadisleri Mâlik b. Enes’ten daha sahih olan kimse yoktur. Mâlik hadiste imamdı. Ben, Ahmed İbnu’l-Hasen’in şunları söylediğini duydum: “Ahmed b. Hanbel “gözlerim Yahyâ b. Sa’îd el-Kattân gibisini görmemiştir” derken işittim.”

• Ahmed İbnu'l-Hasen dedi ki, “Ahmed b. Hanbel’e el-Vekî’ ile Abdurrahmân b. Mehdî soruldu. Şu cevabı verdi. “el-Vekî’in kalbi daha büyüktür. Abdurrahmân ise (hadiste) imamdır. Ali İbn’l-Medî’nin “Ka’be’nin Hacer-i Esved köşesi ile İbrâhîm Makamı arasında yenim etseydim, Abdurrahmân b. Mehdî’den daha alim kimse görmediğime yemin ederdim” dediğini duydum.

• Ebu İsa der: Bu konuda çok şey söylenmiştir. İlim ehlerinden rivayet çoktur. Biz burada bunlardan kısaltarak bir şeyler açıkladık. Ta ki ilim ehlinin yerlerinin; **hıfz** ve **itkanda** birbirlerinden üstünlüklerinin kanıtları olsun. İlim ehli hakkında kim herhangi bir sebepten dolayı ileri geri konuşur (haksız yere cehreder) ise o da cerhedilir.

Kıraat

(10) Ebu İsa der: Alime kıraat ile hadis rivayeti, hadis ehli indinde -okuduğunu ezberlediği veya ezberlemediği halde aslını elde ettiği zaman- sahih olur. Tıpkı **sema** (işitme) metoduyla hadis rivayet etmek gibidir.

• ...Bize İbn Cureyc haber verdi, dedi ki: “Ata b. Ebî Rabah’ın bazı hadislerini kıraat yoluyla rivayet ettim. Ona “Bu hadisleri isnad ederken ne diyeyim?” dyesordum. “Haddesenâ Suveyd b. Nasr de” cevabını verdi.

• ...İkrime’den rivayet edilmiştir: Taiflilerden birkaç kişi İbn Abbas’a gelerek yazdıkları hadislerini takdim ettiler. İbn Abbas okumaya başladı. Okurken bazı hadisleri öne alıyor; bazılarını geri bırakıyordu. Bir ara okumayı bıraktı ve şöyle dedi: “Kuşkusuz ben, bu dalgınlık derdine uğradım. Artık siz bana okuyun. Çünkü benim okuduğunuzu onaylamam (ikrarım) benim size okumam gibidir.”

• ...Mansûr İbnu'l-Mu'temir'den rivayet edildiğine göre şunları söylemiştir. “Bir şeyh hadislerinin yazılı olduğu kitabını bir başkasına elden verdiği ve “bunu benden rivayet et” dediği zaman verdiği **tâlibin** onu rivayet etmeye hakkı vardır. Muhammed b. İsmâ'il el-Buharî'nin şöyle dediğini duydum: “Ebu Âsım en-Nebî'e bir hadis sordum. “Oku bana” dedi. Bense onun okumasını istedim. Bunun üzerine “Sen, dedi; kıraatî caiz görmüyorsun. Oysa Sufyân es-Sevî ve Mâlik b. Enes şeyhe kıraat metoduyla hadis rivayetini caiz görürlerdi.”

• ...Abdullah b. Vehb demiştir ki, “İsnadında **haddesenâ** dediğim hadisler şeyhen başkalarıyla beraber; **haddesenî** dediklerim ise tek başıma işittiklerimdir. **Ahberanâ** dediklerim, benim de hazır olduğum halde şeyhe okunanlardır. **Ahberanî** dediklerime gelince, benim okuduklarımdır. Ben Ebu Musa Muhammed İbnu'l-

Musennâ “Yahyâ b. Sa’îd el-Kattân’ın, **haddesenâ** ile **ahberanâ** birdir” dediğini duydum” derken işittim.”

Ebu İsâ der: Ebu Mus’ab el-Medîni’nin meclisindeydik. Kendisine bazı hadisleri okundu. Bunun üzerine ben, “nasıl diyorsun?” diye sordum. Bana “**Haddesenâ Ebu Mus’ab de**” cevabını verdi.

İcâzet

(11) Ebu İsa der: Bazı ilim ehli **icâzeti** caiz görmüşlerdir. (Buna göre) Alim bir kimse, başkasına hadislerinden bir şeyler rivayet etmesi için birine icâzet verdiği zaman, onun o alimden rivayet etmeye hakkı vardır.

• ...Beşîr b. Nehîk’ten rivayet edilmiştir: “Ben, demiştir; Ebu Hureyre’den (işittiğim hadisleri içeren) bir kitap yazdım. Ona bunları senden rivayet edeyim mi? diye sordum. “Evet” cevabını verdi.

• ...Avfu’l-Arabî’den “Birisi el-Hasenu’l-Basrî’ye “bende bazı hadislerin var. Onları senden rivayet edebilir miyim?” diye sordu. el-Hasen bu soruya “evet edebilirsin” karşılığını verdi.” dediği rivayet edilmiştir.

Ebu İsa der: Bu haberin isnadında bulunan Muhammed ibnu’l-Hasen el-Vasîfî (isimli ravi) Mahbûb İbnu’l-Hasen diye tanınır. Birçok hadis imamı ondan rivayette bulunmuştur.

Ubeydullah b. Umer’den nakledildiğine göre “ez-Zuhrî’ye bir kitap götürdüm. “Bunlar dedim, senin hadisleridir. Senden rivayet edeyim mi?” Bana “evet” karşılığını verdi.” demiştir.

Yahyâ b. Sa’îd’den şu olayı anlattığı rivayet olunmuştur: İbn Cureyc Hişâm b. Urve’ye bir kitap getirdi. “Bunlar senin hadislerin. Onları senden rivayet edeyim mi?” diye sordu. Hişâm “evet” dedi.

Yahyâ (devamla) demiştir ki, “Ben kendi kendime “bunlardan hangisinin işi daha ilginç, bilmem” dedim.”

Ali İbnu’l-Medîni anlatmıştır. İbn Cureyc’in Atâ el-Hurasânî’den gelen bir hadisini Yahyâ b. Sa’îd’e sordum. “Zayıftır” dedi. “İsnadında **ahberanî** diyor, (nasıl zayıf olur) diye itiraz ettim. “Bu bir şey değil, dedi; hadis Atâ’nın İbn Cureyc’e elden verdiği bir kitaptandır.”

Mürsel

(12) Ebu İsa der: Bir hadis **mürsel** ise hadis ehlinin çoğunluğuna göre sahih değildir.

Onlardan pek çoğu **mürsel** hadisi zayıf saymışlardır.

• ...Utbe b. Ebî Hâkim'den rivayet edilmiştir. Anlattığına göre ez-Zuhrî İshâk b. Abdillâh b. Ebî Ferve'den **Kâle Resûlullâh (s.); Kâle Resûlullâh (s.)** diyerek hadis rivayet ettiğini duydu. Ona "Allah seni kahretsin ey İbn Ebî Ferve! Bize birtakım hadisler getiriyorsun ne yuları var ne de bağı" dedi.

• ...Yahyâ b. Sa'îd, "Mücâhid'in mürselleri bana Atâ b. Ebî Rabah'ın mürsellerinden çok daha hoş geliyor." Atâ, **zayıf** olsun; **sika** olsun her raviden hadis alırdı." demiştir.

• Ali İbnu'l- Medînî, demiştir ki, Yahyâ "Sa'îd b. Cubeyr'in mürselleri bana Atâ'nın mürsellerinden daha hoş gelir" demiştir.

• Ali İbnu'l-Medînî (bir başka haberde) şunları söylemiştir. "Yahyâ'ya Mücâhid'in mürselleri mi, yoksa Tâvûs'un mürselleri mi sana daha hoş gelir? diye sordum. "İkisinin mürselleri birbirlerine o kadar yakındır ki" karşılığını verdi. Yahyâ'yı işittim, "Ebu İshâk'ın mürselleri bence hiçbir şeye benzemez. el-A'meş'in; et-Teymî'nin; Yahyâ b. Ebî Kesîr'in mürselleri de öyle. Halbuki Sufyân b. Uyeyne'nin mürsel hadisleri sanki tatlı tatlı esen bahar güzgarı gibi. Vallâhi Sufyân b. Sa'îd es-Sevrî'ninkiler de öyle" diyordu."

Yahyâ'ya "Mâlik'in mürsellerini nasıl buluyorsun?" diye sordum. "Hoşuma gidiyor" dedi. Sonra da ekledi. "Hadisciler arasında hadisleri Mâlik'in hadislerinden daha sahih olan kimse yoktur."

Sevvâr b. Abdillâh el-Anberî anlatmıştır. Yahyâ b. Sa'îd el-Kattân'ı "el-Hasenu'l-Basrî'nin **Kâle Resûlullâh (s.)** diyerek rivayet ettiği tüm hadislerin -birinin veya ikisinin hariç- asıllarını bulduk." derken duydum.

Mürsel Hadisi Zayıf Görenler

(13) Ebû İsâ der: Mürsel hadisi zayıf görenler şu yönden zayıf görmüşlerdir. Hadis imamları **sika** ravilerden olduğu gibi sika olmayanlardan da rivayette bulunmuşlardır. Bunlardan biri bir hadis rivayet edip de onu **irsâl** etmişse, belki de (rivayeti) **sika** olmayan raviden olduğu içindir. Nitekim el-Haseni'l-Basrî, Ma'bed el-Cuhenî'yi cerhetmiş; sonra da ondan hadis revayetinde bulunmuştur.

...el-Hasenu'l-Basrî demiştir ki, "Ma'bed el-Cuhenî'den uzak durun. Çünkü, hem kendisi sapıktır; hem de başkalarını yoldan çıkarır."

Ebu İsâ der: eş-Şa'bî'den rivayet ediliyor. el-Hârisu'l-A'ver -ki aşırı yalancıdır eş-Şa'bî'den hadis rivayet etmiştir. Hz. Ali'den ve diğer başka sahâbilerden nakle-

dien **ferâ'iz** hadislerinin çoğu ondandır. eş-Şa'bî, "el-Hârisu'l-A'ver bana ferâ'izi öğretendir. O ferâ'izi en iyi bilendir" demiştir.

Ebu İsa der: Abdurrahmân b. Mehdî şunları söylemiştir: "Sufyân b. Uyeyne'ye hayret etmelisiniz. Şüphesiz ben, Câbiru'l-Cu'fî'nin hadislerini Sufyân'ın binden fazla hadisini anlatıp sonra ondan rivayette bulunduğu (na dair) sözü üzerine terkettim."

Muhammed b. Beşşâr'da Abdurrahmân b. Mehdî'nin Câbiru'l-Cu'fî'nin hadiserini terkettiğini söylemiştir.

Mürsel Hadisi Hüccet Kabul Edenler

(14) (Ebu İsa der) : İlim ehlinin bir kısmı mürsel hadisi (dini konularda) **hüccet** olarak kabul etmiştir.

... Süleymân el-A'meş anlatmıştır. İbrâhîm en-Neha'î'ye "Bana Abdullah b. Mes'ud'dan hadis isnad et" dedim. İbrâhîm "Eğer sana Abdulah'tan bir kişi vasıtasıyla rivayet edersem, o kişi adını söylediğimdir. Ama **Kale Resûlullâh** (s.) dersem o Abdullah'tan birkaç kişi aracılığıyla gelendir.

Ravinin Zayıf Kabul Edilmesi

(15) Ebu İsa der: İlim ehlinden hadis imamları -başka bilimsel konularda olduğu gibi- hadis ricalinin zayıf sayılmasında ihtilafa düşmüşlerdir. Şu'be'den, Ebu'z-Zubeyr el-Mekkî, Abdulmelik b. Suleymân, Hakîm b. Cubeyr gibi ravileri zayıf kabul ettiği ve onlardan rivayeti terkettiği zikredilmiştir.

Şu da var. Şu'be **hıfz** ve **adâlet** itibarıyla onlardan daha aşağı mertebede olan Câbiru'l-Cu'fî; İbrâhîm b. Muslim el-Heceri; Muhammed b. Ubeydillâh el-Arzamî ve hadis rivayetinde zayıf sayılmış diğer bazı ravilerden rivayette bulunmuştur.

• ... Umeyye b. Hâlid anlatmıştır. Şu'be'ye, "Abdulmelik b. Ebî Suleymân'ı bırakıyor; Muhammed b. Ubeydillâh el-Arzamî'den hadis alıyorsun (öyle mi?)" diye sordum. "Evet" dedi.

• Ebu İsa der: Şu'be, Abdulmelik b. Ebî Suleymân'dan hadis nakletmiştir. Ancak sonradan onu terketmiştir. Söylediğine göre onu terketmesine sebep, başka değil, Atâ b. Ebî Rabah'tan, Câbir b. Abdillâh'tan rivayet ettiği Peygamber (s.)'in,

الرجل احق بشفعته ينتظر به وان كان غائبا اذا كان طريقهما واحداً

"Komşu (kişi) komşusunun şuf'asına daha layıktır. Şayet yolları bir ise, gaib olsa dahi beklenir". Hadisinde **teferrüd** etmesidir.⁴ Halbuki aynı hadisi Ebu'z-Zu-

beyr'den, Abdülmelik b. Ebî Suleymân'dan ve Hakîm b. Cubeyr'den bir çok hadis imamının rivayet ettikleri sabit olmuştur.

• ...Atâ b. Ebî Rabah'tan rivayet edilmiştir. “Biz, demiştir; Câbir b. Abdillâh'ın mecisinden çıktığımız zaman hadislerini aramızda müzakere ederdik. İçimizde Câbir'in hadislerini en iyi hıfzeden Ebu'z-Zubeyr idi.”

• ...Ebu'z-Zubeyr “Atâ benî Câbir b. Abdillâh'a içlerinde hadislerini en iyi hıfzeden kimse olarak takdim ederdi.” demiştir.

• ...Bize Sufyân anlatıp “Eyyûb es. Sahtiyânî'yi üç kere “Bana Ebu'z-Zubeyr tahdîs etti” derken duydum” demiştir. Sufyân (bunu) eliyle tutarak söyledi.

• Ebu İsâ der: Bununla kasdettiği hadiste **hıfz** ve **itkandır**. Abdullah İbnu'l-Mubârek'ten rivayet edildiğine göre Sufyân's-Sevrî, “Abdülmelik b. Ebî Suleymân ilimde ölçü idi” demiştir.

• ...Ali b. Abdillâh'tan rivayet edilmiştir. Demiştir ki, “Yahya b. Sa'id'e Hakim b. Cubeyr'i sordum. Bana “Şu'be onu sadaka konusunda *rivayet ettiği hadis yüzünden terketti*” dedi. Yahyâ Hz. Peygamber (s.)'den **rivayet edilen İbn Mes'ûd hadisini** kasdetmiştir. Bu hadiste Hz. Peygamber (s.)'den şöyle buyurdıkları rivayet edilmiştir:

من سأل الناس وله ما يُغنيه كان يوم القيامة خموشاً في وجهه قيل يا رسول الله وما يُغنيه؟ قال
خمسون درهما أو قيمتها من الذهب

“İnsanlardan, ihtiyacına yetecek kadar varlığa sahip olduğu halde dilenen kimselerin yüzünde dilencililiğinin (eseri) Kıyamet Günü turnak izleri olur”. Allah Resulünün bu sözü üzerine “Yâ Resulallâh! Denildi; ihtiyacına yetecek kadar varlığı ne kadardır?” Cevap verdi: “Elli dirhem veya o miktarda altın.”⁵

• Ali İbnu'l-Medîni, Yahyâ dedi ki, “Hakîm b. Cubeyr'den Sufyân's-Sevrî de Zâ'ide de hadis rivayet etmişlerdir. Yahyâ, Hakîm'in hadislerinde herhangi bir sâncıncı taraf görmemiştir” demiştir.

• ...Sufyân's-Sevrî'den rivayet edildiğine göre Hakîm b. Cubeyr'den gelen sadaka hadisine dair Yahyâ b. Âdem şunları söylemiştir: “Şu'be ashâbindan Abdillâh b. Usmân Sufyân's-Sevrî'ye “Bu hadisi Hakîm'den başkası rivayet etmiş olsaydı” dedi. Bunun üzerine Sufyân Yahyâ b. Âdem'e “Hakîm'in bir kusuru mu var ki

4 Sunenu'l-Tirmizî, Ahkâm 32. 3/642 r. 1369. (el-Câru) Lafziyle.

5 Sunenu'l-Tirmizî, Zekât 22: 3/31-2, r. 650.

Şu'be ondan rivayet etmiyor?" diye sordu. Yahyâ "evet var" diye cevap verdi. Sufyânü's-Sevrî, "Ben, dedi; bu hadisi Zebîd'in Muhammed b. Abdirrahmân b. Yezîd'den rivayet ettiğini işittim."

Hasen

(16) Ebu İsâ der: Bu kitapta **Hadîsun Hasenun** (Hasen Hadis) diye andıklarımız ile ancak bize göre isnadı hasen olanları kastedtik. *

İsnadında yalanla itham edilmiş raviler olmaksızın rivayet edilmiş; **şâz** olmayan, benzeri bir başka vecihten rivayet edilmiş her hadis, bize göre hasen hadistir.

Garîb

(17) Bu kitapda **Hadîsun Garîb** (garib hadis) olarak andıklarımız ise hadis ehlinin birkaç manada garîb bulduklarıdır.

Bazı hadisler garibdirler. Sadece bir **vecihten** rivayet edilmişlerdir. Hammâd b. Seleme'nin Ebu'l-Uşârâ'dan- babasından rivayet ettiği şu hadis gibi:

... قلت يا رسول الله أمتكون الذكاة إلا في الحلق؟ قال: لو طعنت في فخذها لأجرأ عنك.

"Dedim ki, Yâ Resûlallah! Hayvanın boğazlanması yalnız boğazından ve göğüs üstünden mi olur?" Buyurdular: "Uyduğundan vursan da sana yeter."⁶

Bu adis, Hammâd b. Seleme'nin Ebu'l-Uşârâ'dan rivayetinde tek kaldığı bir hadistir. Her ne kadar ilim ehli indinde meşhur ise de Ebu'l-Uşârâ'nın babasından rivayeti olarak yalnız bu hadis biliniyor. Ayrıca sadece Hammâd b. Seleme'nin hadisi olarak meşhur olmuştur; onun hadislerinden bilinir. Ondandır rivayet edenlerin çok oluşuyla şöhret buluyor.

Abdullâh b. Dînâr'ın İbn Ömer'den rivayet ettiği, Allah Resûlü (s.)'in "velâ" hakkının satışını ve hibe edilmesini men ettiğine dair hadis de öyledir.⁷ Yalnızca Abdullâh b. Dînâr'ın hadisi olarak bildiğimiz bir hadistir. Ondandır Ubeydullâh b. Umer, Şu'be, Sufyânü's-Sevrî, İbn Uyeyne ve daha başka imamlar rivayet etmişlerdir.

Aynı hadisi Yahyâ b. Suleym, Ubeydullâh b. Umer Nâfi'den; o da İbn Umer'den rivayette bulunmuşlardır. Yahyâ b. Suleym, rivayetinde vehme düşmüştür. Sahih olan, Ubeydullah b. Umer - Abdullah'tan- o da İbn Umer'den şeklinde-

6 *Sunenu'l-Tirmizî*, Et'ime 5: 4/75 r. 1481.

7 Rivayet için Bk. *Sunenu'l-Tirmizî*, Ferâ'iz bölümleri.

ki isnadla olan rivayettir. Abdulvehhâb es-Sekafî ve Abdullâh b. Numeyr de Ubeydullâh b. Umer -Abdullâh b. Dînâr- İbn Umer isnadıyla böylece rivayet etmişlerdir.

Öte yandan bu hadisi Şu'be'den el-Mu'emmil rivayet ederek "İsterdim ki, Abdullâh b. Dînâr bana izin versin; yanına gideyim, başını öpeyim" demiştir.

Ebu İsâ der: Bazı hadisler de sırf içerdekileri ziyâde yönünden **garîb** sayılmışlardır. Böylece hadisler, söz konusu ziyâde, hıfzına itimat edilen bir raviden gelmişse sahihtir. İmâm Malik'in Nâfi'den; onun da Abdullâh b. Umer'den rivayet ettiği,

عن ابن عمر قال: فرض رسول الله صلى الله عليه وسلم زكاة الفطر من رمضان على كل حرٍّ أو عبدٍ أو أنثى من المسلمين صاعاً من تمرٍ وصاعاً من شعير

"... Resulullâh (s.) Ramazan ayında "fitır" sadakasını hür olsun, köle olsun; kadın veya erkek olsun tüm müslümanlara bir sa' hurma/ bir sa' arpa olarak emretti" hadisi gibi.⁸ Malik bu hadiste "*mine'l-müslimîn* (müslümanlardan)" deyişini ziyade etmiştir. Aynı hadisi Eyyûb es-Sahtiyânî, Ubeydullâh b. Umer ve daha birkaç hadis imamı Nafi' -İbn Umer isnadıyla rivayet etmişlerdir. Hiçbiri o kaydı zikretmemiştir. Hıfzına güvenilemeyecek ravilerden Malik'in rivayeti gibi ziyadelikle nakledenler de vardır.

Bazı imamlar Mâlik'in hadisini kabul ederek (fitır sadakası konusundaki ictihatlarında) onu delil almışlardır. eş-Şâfi'î ve Ahmed b. Hanbel bunlardandır. Her iki imam da Malik'in hadisine dayanarak, demişlerdir ki, bir kimsenin müslüman olmayan köleleri olsa yerlerine fitır sadakası vermez.

Buna göre hâfız derecesindeki muhaddis, hıfzına güvenilen ravi (den gelen rivayet) e yönelirse, o rivayet ondan kabul edilir.

Bazı hadisler birçok vecihten rivayet edilir. Bunlar da sırf isnadın hali nedeniyle garîb sayılır. Bize Ebû Kureyb, Ebu Hişâm er-Râfi'î, Ebu's-Sâ'ib ve el-Huseyn İbnu'l-Esved tahdis ettiler. Dediler ki, bize Ebu Usâme Bureyd b. Abdullâh b. Ebî Burde -dedesinden- Ebu Musâ'dan Hz. Peygamber (s.)'den,

الكافر يأكل في سبعة أمعاء والمؤمن يأكل في معى واحد

"Kâfir yedi mide ile yer (doymak bilmez). Mü'min ise bir mide ile" buyurduğunu⁹ rivayet etmişlerdir.

8 *Sunenu'l-Tirmizî, Zekât* 35: 3/52 r. 676.

9 *Sunenu'l-Tirmizî, Et'ime* 20: 4/266 r. 1818.

Ebu İsa der: Bu hadis, bu vecihten -isnadı itibariyle- **hasen garîb** bir hadistir. Hz. Peygamber (s.)'den birkaç vecihten rivayet edilmiştir. İçlerinde yalnızca bu vecihten gelen şekli Ebu Musâ'nın hadisi olarak garîb bulunmuştur.

Ben bu hadisi Mahmûd b. Gaylân'a sordum. "Ebu Kureyb'in Ebu Usâme'den rivayet ettiği bir hadistir" dedi. Muhammed b. İsmâ'il'e de sordum. O da "Ebu Kureyb'in Ebu Usâme'den gelen rivayeti" olduğunu söyledi. Ben "Bize (onu) Ebu Usâme'den birkaç ravi rivayet etti" dedim. Hayretler içinde kaldı. "Ben, dedi; bunu Ebu Usâme'den Ebu Kureyb'ten başka bir ravinin rivayet ettiğini bilmiyorum." Ebu Kureyb'in bu hadisi Ebu Usâme'den **müzakere** sırasında aldığı kanaatindeyiz."

• Bize Abdullah b. Ebî Ziyâd ve daha birkaç şeyh rivayet ettiler. "Bize Şebâbe b. Şevvâr tahdîs etti" dediler. Bize Bukeyr b. Atâ'dan Şu'be tahdîs etti. Abdurrahmân b. Ya'mur'dan Hz. Peygamber (s.)'in Dubbâ ve Müzeffet (denilen kaplarda kurulan şarap)tan men ettiği rivayet edilmiştir. Ebu İsa der: Bu hadis isnad yönünden garibdir. Onu Şebâbe'den Şu'beden başka rivayet eden bilmiyoruz. Hz. Peygamber (s.)'in "Dubbâ ve Müzeffet" adları verilen kaplarda hurma şırası (nebîz) konularak bekletilmesini de men ettiği birkaç vecihten rivayet olunmuştur. Şebâbe'nin hadisi garîb bulunmuştur. Nedeni, Şebâbe'nin Şu'be'den rivayette **teferriit** etmesidir.

• Şu'be ve Sufyânü's-Sevrî bu isnadla Bukeyr b. Atâ'dan; Bukeyr Abdurrahmân b. Ya'mur'dan; (Abdurrahmân) Hz. Peygamber (s.)'den الحجَّ عَرَفَةَ "Hac Arafedir" buyurduğunu¹⁰ rivayet etmişlerdir. Bu hadis, hadis ehli nazarında o isnadla **ma'rûftur** (bilinir).

• Bize Muammed b. Beşşâr tahdîs etti. Bize Mu'âz b. Hişâm tahdîs etti. Bana babam Yahyâ b. Ebî Kesîr'den nakletti (dedi). Bana Ebu Muzâhim Ebu Hureyre'nin şöyle dediğini işitmiş olduğunu söyledi: Resulullâh (s.) buyurdular:

من تبع جنازةً فصلى عليها فله قيراط ومن تبعها حتى يقضى قضاؤها فله قيراطان . قالوا يا رسول الله ما القيراطان؟ قال أصغرهما مثل أحدٍ

"Kim bir cenazenin ardından (mezarlığa kadar) gider; cenaze namazını kılarsa ona bir kırat ecir vardır. Kim de gömme işi bitirinceye kadar gidersen iki kırat sevab vardır." Dediler ki "Yâ Resûlallâh! İki kırat da nedir?" "En küçüğü Uhud kadardır" buyurdu"¹¹

10 *Sunenu'l-Tirmizî*, Tefsir Sure 2: 22.

11 *Sunenu'l-Tirmizî*, Cenaiz 49: 3/349 r. 1040.

• ... Bize Ebu Muzâhim tahdîs edip Ebu Hureyre'nin Hz. Peygamber (s.)'den "Kim bir cenazeyi takip ederse onun için bir kırat ecir vardır." buyurduğunu işittiğini haber verdi.

• Abdullah dedi ki, Bize ayrıca Mervan haber verdi. Sâ'ib'den Hz. Âişe'nin Hz. Peygamber (s.)'den naklen benzerini rivayet ettiğini işittiğini nakledilmiştir.

• Ben, Ebu Muhammed Abdullâh b. Abdirrahmân'a "Irak'ta senin hangi hadisini garîb buluyorlar?" diye sordum. "es-Sâ'ib'in Hz. Âişe'den; onun da Hz. Peygamber (s.)'den naklettiğini" dedi ve bu hadisi zikretti.

Ben bu hadisi Muhammed b. İsmâ'îl'in Abdullâh b. Abdirrahmân'dan rivayet ettiğini işittim.

• Ebu İisâ der: Bu hadis Hz. Âişe'den; Hz. Peygamber'den birkaç vecihten rivayet edilmiştir. es-Sâ'ib -Âişe - Hz. Peygamber (s.) rivayeti sırf isnadının hali yüzünden garîb sayılmıştır.

• ... el-Muğîre b. Ebî Kurre es-Sedûsî anlatmıştır. Demıştır ki, Enes b. Mâlik'i şunları söylerken duydum: Bir adam Hz. Peygamber (s.)'e "Yâ Resûllallâh, dedi; binitimi bağlayıp da mı tevekkül edeyim, yoksa bağlamayıp salarak mı?" Hz. Peygamber (s.), "Bağla da öyle tevekkül et" buyurdu. Amr b. Ali şunları söylemiştir: "Yahyâ b. Ma'în "Bu hadis bana göre münkerdir" demıştır."

• Ebu İisâ der: Bu hadis, bu vecihten garîb bir hadistir. Onu Enes b. Mâlik'in hadisi olarak yalnızca bu vecihten biliyoruz. Benzeri, Amr b. Umeyye ed-Damrî'den, Hz. Peygamber (s.)'den rivayet edilmiştir.

* *

*

Bu kitabı, bir fayda umduğumuz için kasılarak tertipleedik. Allah'tan faydalı kılması ve bizim için rahmetiyle vebal vermemesi umulur.